

ALINA GEORGETA MAG

*Reconstrucția sistemului de relații
educaționale în contextul
educației timpurii*

Copyright © 2013, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MAG, ALINA GEORGETA

**Reconstrucția sistemului de relații educaționale
în contextul educației timpurii / Mag Alina Georgeta. -
București : Pro Universitaria, 2013**

Bibliogr.

ISBN 978-606-647-773-4

37

Mulțumiri

La elaborarea acestei teze de doctorat am primit ajutor din partea mai multor instituții și persoane, față de care îmi exprim recunoștința.

Alese mulțumiri adresez profesorului universitar dr. Dan Potolea, coordonatorul tezei, pentru modul profesionist în care m-a îndrumat în efortul depus pe parcursul celor trei ani de școală doctorală.

Asociația Educatoarelor din România, reprezentată de președinte Simona Moașa, care a avut bunăvoința de a citi programul de formare și de a-mi facilita cunoașterea cadrelor didactice care au compus eșantionul regional, s-a implicat în organizarea formării din județul Brașov. În prezent Asociația a propus spre acreditare programul din cadrul cercetării de față, urmând să sprijine întregul demers. În 18.02.2011 s-a înființat Filiala Sibiu a Asociației Educatoarelor din România pe care am onoarea să o reprezint. Îi mulțumesc doamnei Simona Moașa pentru ajutorul neprețuit de care am beneficiat pe toată perioada cercetării.

Inspectoratul Școlar Județean Sibiu, prin intermediul inspectorului de specialitate Delia Stoicescu și Maria Gândilă, director al Grădiniței nr. 42 din Sibiu, mi-au oferit prilejul de a organiza grupul țintă și de a desfășura în cele mai bune condiții formarea la Sibiu în cadrul Centrului de Resurse Educaționale pentru educatoare. Menționez că atât Asociația Educatoarelor din România, cât și Inspectoratul Școlar Județean Sibiu au recunoscut activitatea de formare, oferind cursanților diplome de participare. Le mulțumesc pentru sprijinul acordat.

În realizarea tezei am avut parte de sprijinul moral și logistic din partea profesorilor universitari: dr. Ecaterina Adina Vărășmaș ale cărei recomandări mi-au fost de mare folos și dr. Ciprian Răulea care a contribuit la realizarea interpretării statistice a datelor cu ajutorul programului SPSS. În mod deosebit apreciez șansa de a colabora cu psihologul Adrian Răulea pentru inspirația necesară în construirea unui instrument inovator de evaluare a competențelor de relaționare și cu doamna Ana Ionescu, director Editura Miniped din București, care a avut bunăvoința de a citi și revizui manuscrisul. Adresez mulțumiri doamnelor Gabriela Lucaciu, director al Grădiniței Nr. 28 din Sibiu, și Cosmina Vancea, director al Grădiniței Nr.33 din Sibiu, pentru că mi-au facilitat utilizarea Platformei de evaluare PEDa pentru testarea copiilor din eșantion cu ajutorul testelor screening. De asemenea, colectivul Departamentului pentru Pregătirea Personalului Didactic din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu mi-a fost mereu alături. Le mulțumesc pentru colegialitatea lor generoasă.

Mulțumesc profesorilor de la Universitatea din Birmingham - Gillian Marie McGillivray și Karen Agent, lectori în Educația Timpurie - pentru că mi-au facilitat realizarea unei cercetări comparative între programul de formare realizat și programul britanic SEAL (de dezvoltare socio-emoțională a copiilor), prezentată în cadrul conferinței EECERA 2011 la Geneva, precum și decanilor Stan Tucker și Dave Trotman - Head of Education and Professional Studies Newman University College Birmingham pentru că mi-au oferit prilejul de a mă documenta din cele mai recente cărți pe care le-au realizat.

Alina Georgeta Mag

Mulțumesc tuturor participanților la formare din Sibiu, Brașov și Vrancea, copiilor, părinților, cadrelor didactice, directorilor care în mod direct, sau indirect, m-au ajutat să finalizez această teză acceptând să se implice, să își exprime emoțiile, să fie filmați și monitorizați pe tot parcursul cercetării.

Mulțumesc familiei pentru sprijinul acordat și în special fetei mele Maria, în vârstă de 4 ani, pentru toate momentele emoționante în care mi-a dovedit că orice copil merită să aibă părinți și educatori care să aibă încredere în gândurile și emoțiile lui.

Reconstrucția sistemului de relații educaționale în contextul educației timpurii

"A determina un copil să aibă încredere în el reprezintă prima mare provocare a părinților și a educatorilor" (Duclos, G.)

Introducere

Lumea în care trăim este tot mai complexă. Avem nevoie de tot mai multă informație și construim tot mai multe punți pentru a comunica unii cu alții. Devine tot mai evident faptul că modul în care începe viața ființa umană este hotărâtor pentru evoluția sa socială și individuală. Cele mai importante descoperiri ale științelor sociale, ale educatorilor și ale disciplinelor bio-psiho-sociale încearcă să identifice factorii care dau un start cât mai adecvat în viață ființelor umane.

În ultimul deceniu schimbarea a devenit o constantă în viața de zi cu zi. Suntem nevoiți să facem față presiunii volumului din ce în ce mai mare de informații și schimbări, care sunt foarte rapide. Modul în care copilul este valorizat de societate se reflectă în preocuparea pe care aceasta o are pentru ca drepturile copilului să fie respectate și implementate în toate domeniile vieții sociale, fie ele publice ori private. Educația copiilor implică nevoia de a găsi soluții adaptate noilor curente. Adevărata măsură a stării unei națiuni este considerată ca fiind aceea care urmărește cât de bine servește copiilor ei, asigurându-le sănătatea, siguranța, securitatea materială, educația timpurie și, mai ales, *starea de bine*, care le dă sensul de a fi iubiți, valorizați și cu adevărat incluși în familia și societatea în care s-au născut.

Societatea de astăzi este alta decât cea de ieri. Copiii au astăzi nevoie de abilități noi, considerate vitale, pentru a se adapta unei lumi în continuă schimbare. Comunitatea educațională actuală devine din ce în ce mai largă, mai elastică, mai fluidă, și se recompune permanent prin jocul interferențelor și al unor noi moduri de a gândi relațiile dintre semeni. Paradigmele clasice de realizare a educației sunt pe cale de a fi rediscutate și parțial schimbate (Cucoș, C., 2008, p. 58). Societatea cunoașterii presupune noi și inedite forme de schimb și reproducere a informației și noi forme de relaționare educațională. Interesant este faptul că tocmai cei educați "forțază" redimensionarea practicilor de formare ale cadrelor didactice, în consens cu aceste noi cerințe. Se estimează că numeroase schimbări vor surveni în filozofia formării cadrelor didactice în mileniul în care am intrat. Expansiunea cu scop formativ a noilor tehnologii de informare și comunicare și ultimele descoperiri ale cercetărilor în domeniul psihologiei dezvoltării copilului au reverberații multiple, de la redimensionarea conținuturilor învățării, care

trebuie să devină mult mai flexibile, și până la regândirea sistemelor de formare profesională a cadrelor didactice, pentru a educa noile generații de copii.

Cercetările științifice au stabilit importanța promovării unei dezvoltări sănătoase a copilului în primii săi ani de viață, demonstrând că programele ce acordă o atenție integrată dezvoltării timpurii oferă o oportunitate extraordinară pentru evitarea sau minimizarea problemelor de dezvoltare, aducând în același timp avantaje durabile atât individului, cât și societății (UNICEF, Starea copiilor lumii 2003). Dovezi importante din domeniul fiziologiei, nutriției, sănătății, sociologiei, psihologiei și educației indică faptul că primii ani de viață sunt cruciali pentru formarea inteligenței, personalității și a comportamentului social al viitorului adult.

Studii recente susțin că dezvoltarea sănătoasă a copilului, echilibrul său mintal și emoțional depind de *eficiența relațiilor timpurii* (Cable, C. et. al, 2010). Dată fiind importanța relațiilor în copilăria timpurie, perioadă extrem de bogată în transformări cu impact durabil de-a lungul vieții adultului, acestea trebuie să reprezinte o prioritate absolută pentru orice societate, pentru părinți și pentru sistemele de formare profesională ale celor care sunt responsabili de educație. Drepturile copiilor trebuie să fie asigurate încă de la naștere, nevoile lor specifice de dezvoltare trebuie înțelese și satisfăcute prin modul în care părinții și educatoarele construiesc relațiile educaționale pe parcursul acestei etape cruciale, deoarece opțiunile și măsurile luate vor afecta nu doar felul în care un copil se dezvoltă, ci chiar progresul unui stat.

Provocările noilor cercetări se convertesc în provocări la adresa fenomenului educațional, care implică noi cerințe pentru educația timpurie și formarea cadrelor didactice. În practica educativă din învățământul preșcolar românesc se ridică din ce în ce mai multe întrebări care necesită răspunsuri pertinente și operante, pentru că la vârstele timpurii se pun bazele personalității copiilor. Iată câteva din aceste interogații:

„Cât de bine sunt pregătite cadrele didactice pentru a construi relații educaționale eficiente?” Cu siguranță, este o întrebare la care merită să reflectăm. Practica educativă ne oferă multe exemple pozitive, dar și negative. Observăm că, unele dintre ele, transformă relațiile cu copiii într-un prilej de etalare a propriei științe, puteri sau personalități, fără să se gândească ce efecte psihologice produc asupra lor. Se știe că problemele emoționale și comportamentale prind rădăcini în copilăria timpurie. Ele compensează anumite lipsuri, răni emoționale, eșecuri în relaționare. Timiditatea, subaprecierea sau, dimpotrivă, supraaprecierea propriei persoane sunt rezultatul unor sentimente rănite, intenții neînțelese, comportamente interpretate greșit. Relațiile cu copiii comportă deseori ocazii de suferință. Multe dificultăți intelectuale și școlare au la origine blocaje emoționale din relațiile educaționale timpurii. Toate acestea sunt consecințe ale incapacității adulților de a asculta emoțiile copiilor și de a le respecta.

„Cât de bine știi părinții și cadrele didactice să facă față emoțiilor copiilor?” Emoțiile copilului sunt „expresia vieții” din el. Adesea, adulții sunt luați pe nepregătite de intensitatea emoțiilor pe care le manifestă copiii și caută cu toată bunăvoința să-i liniștească, împiedicându-i astfel să își mai exprime sentimentele. Însă descărcările emoționale sunt un mijloc de a ne elibera de consecințele experiențelor foarte intense, iar

Reconstrucția sistemului de relații educaționale în contextul educației timpurii

reprimarea lor este dăunătoare psihicului nostru. Când emoțiile copiilor nu sunt auzite, iau naștere procese defensive, diferite compulsii și simptome psihice dureroase. Blocajele emoționale și neînțelegerile ne împiedică să avem relații armonioase cu cei mici și să îi înțelegem cu adevărat. Este de dorit ca educatorii să învețe neîntârziat să le identifice emoțiile, să le înțeleagă și să le folosească într-un mod pozitiv, pentru binele copiilor și al adulților ce vor deveni.

„Cât de mult sunt implicați părinții copiilor în primii ani de educație din grădiniță? Câți părinți sunt cu adevărat invitați la coresponsabilizare instructivă și formativă, câți devin parteneri ai importantei activități de formare a personalității copiilor?” Necesitatea implicării și sprijinirii părinților este demnă de luat în considerare, mai ales în condițiile în care efectele socio-economice negative ale tranziției au condus în ultima decadă la degradarea rapidă și substanțială a nivelului de trai, fiind afectate în special familiile cu copii. Multe dintre exemplele întâlnite în practica educativă ne arată că relaționarea cu părinții are un pronunțat caracter informativ, și mai puțin unul formativ, de sensibilizare și responsabilizare în legătură cu nevoile copiilor, pentru a crea un mediu stimulat și compatibil între cele două medii educaționale. Din păcate, cadrul didactic devine în multe cazuri creator al unor etichete, un perceptor moral al părinților care distribuie sancțiuni și critici.

Astăzi, mai mult ca oricând, copiii petrec mult mai puțin timp cu părinții, nivelul de stres relațional este din ce în ce mai ridicat, iar numărul de copii cu profile atipice de dezvoltare înregistrează o creștere îngrijorătoare. În multe situații copiii sunt supuși unor influențe formative divergente, contradictorii, care produc stres și confuzie. Conflictul valoric este considerat ca una dintre cele mai complicate probleme ale practicii educaționale. Principial, se promovează ideea că este bine să existe o rezonanță, un continuum și o coerență a tuturor factorilor educogeni, că este de dorit ca aceste influențe să se sprijine și să se întărească reciproc.

„Cum să-i ajutăm pe copiii noștri să reziste invaziei ecranelor, televizoarelor, calculatoarelor din zilele noastre? Cum să-i ajutăm să facă față violenței și ritmului hipnotic al imaginilor jocurilor electronice, publicității, chiar și al desenelor animate? Cum să le dăm suficientă încredere în ei, siguranță interioară și autonomie?” Rețetele educative de ieri nu mai sunt valabile, pentru că modul în care este conceput sistemul nostru de învățământ nu mai corespunde atât de bine nevoilor copiilor de azi. În societatea actuală, și cu atât mai mult în cea de mâine, succesul se bazează pe încrederea în sine, autonomie și ușurința de a crea relații. Aptitudinile de comunicare și controlul propriilor emoții au devenit la fel de importante ca aptitudinile tehnice. Pentru a reuși în viața personală și profesională în societatea cunoașterii, inteligența emoțională este mai importantă ca oricând. Nu este suficient să le dezvoltăm coeficientul intelectual. Copiii de astăzi au nevoie de alte stimulări. Stăpânirea emoțiilor și deprinderile de relaționare sunt considerate vitale în secolul schimbării. În aceste condiții, cadrele didactice și părinții au nevoie să învețe să aibă încredere în ei înșiși și în copiii lor.

La nivelul sistemului de învățământ, reforma a înregistrat o evoluție rapidă, educația timpurie fiind considerată o prioritate la nivel național și mondial. Sistemele de formare profesională ale educatoarelor sunt în plin proces de reformă, curriculumul pentru educația copiilor de la naștere până la șapte ani este actualizat, pe baza elaborării standardele de dezvoltare ale copiilor de vârstă timpurie. Grădinițele devin din ce în ce mai acut o concentrare de controverse. Problema formării educatorilor devine un element central al politicilor sociale din tot mai multe țări. „Peste tot se impune un proces de regândire profundă a sistemelor de formare a educatorilor, de creștere a atractivității profesiei de educator, a prestigiului educatorilor și a motivațiilor pentru o carieră didactică”, afirmă Romița Iucu în lucrarea *Formarea cadrelor didactice Sisteme, politici, strategii* (2007, p.9). Însă, avem nevoie de specialiști nu doar în transmiterea unor informații specifice, ci mai ales în conturarea personalității celor educați, de la vârstele cele mai mici. Nu competențele strict disciplinare sunt definitorii pentru un cadru didactic, ci mai ales aptitudinile psihopedagogice, relaționale, formative (Cucos, C., 2007, p. 84), cu atât mai mult în domeniul educației timpurii.

O analiză atentă a ofertei sistemului de formare profesională ne determină să precizăm că până în prezent dezvoltarea cognitivă a copiilor a fost supra-explorată de programele de formare, în timp ce nevoile sociale și emoționale au fost neglijate, ca rezultat al concentrării exclusive asupra pregătirii lor pentru școală. Curriculumul pentru învățământul preșcolar a fost construit în mod accentuat în funcție de dezvoltarea cognitivă și nu s-a focalizat suficient pe nevoile socio-emoționale specifice vârstei, ceea ce este în detrimentul copiilor. În acest context, *starea de bine* a copilului este decisivă pentru dezvoltarea lui generală și influențează toate procesele psihice. Cu toate acestea, importanța stării de bine a copiilor este de multe ori neglijată. Eforturile pentru reformarea învățământului nu își ating însă scopul dacă nevoile emoționale ale copiilor nu sunt împlinite. Profesioniștii ar trebui să învețe foarte multe despre viața copiilor, pentru a-și putea exercita optim datoriile profesionale. Pentru a le înțelege mai bine situațiile de viață, cercetătorii trebuie să afle mai multe despre gândurile, opiniile, emoțiile, reflecțiile și comportamente lor. Cunoștințele despre relațiile educaționale sunt în continuă creștere și sunt necesare studii mai aprofundate, legate de influența acestora asupra dezvoltării copiilor.

Pe de altă parte, cadrele didactice au nevoie să înțeleagă și să cunoască nevoile de dezvoltare ale fiecărei noi generații de copii, pentru a-i ajuta să-și dezvolte optim potențialul. „*De ce?*” Pentru că cei mici sunt extrem de complecși. Cei mai mulți demonstrează competențe extraordinare de la naștere. Cu toate acestea, de cele mai multe ori, părinții și profesorii îi subestimează. Este cu atât mai neobișnuit ca cei mici să fie consultați. Totuși, copiii se dovedesc a fi mult mai sofisticăți și mult mai capabili decât credem. Cele mai multe teorii au ultra-simplificat, până acum, realitatea vieții copiilor și au ascuns înțelegerea adecvată a copilăriei (Cable, C., et.al., 2010). Însuși conceptul de „dezvoltare” este problematic și controversat în literatura de specialitate pentru că produce înțelegeri contradictorii în practica educativă. Perspectiva pe care o avem asupra copilului contribuie la opresiunea și exploatarea lui în moduri variate, întrucât îl judecăm mult prea simplist, în termeni de incompetență și slăbiciuni, datorită nevoii de a fi ajutat, în loc să apreciem potențialul extraordinar și competențele pe care le are de la naștere.

Reconstrucția sistemului de relații educaționale în contextul educației timpurii

„De ce apar atât de multe probleme în practica educativă? De ce consideră cele mai multe cadre didactice că programele de pregătire profesională inițială și continuă nu le-au ajutat să gestioneze probleme reale pe care le întâmpină în clasă? De ce sunt tot mai mulți copii agresivi și cu probleme de adaptare în grădinițe și școli?” Întrebate ce cred, educatoarele susțin că în pregătirea lor profesională au primit informații fragmentate despre modul în care copiii gândesc, simt, acționează și reacționează emoțional și comportamental sau nu au aflat deloc despre acestea. Programele de perfecționare ar trebui să se focalizeze mult mai mult pe știința dezvoltării, oferind cadrelor didactice șansa de a înțelege nevoile reale ale copiilor.

Dezvoltarea socială, emoțională și biologică a celor mici este la fel de importantă ca dezvoltarea cognitivă. *„Cum se simt copiii la grădiniță și la școală?, De ce unora nu le place școala?, De ce unii copii ajung să nu relaționeze eficient cu ceilalți?”* Acestea ar trebui să fie întrebări prioritare pentru orice cadru didactic responsabil. Răspunsurile ne pot șoca sau surprinde. Cadrele didactice trebuie să cunoască mult mai bine viața celor mici, pentru a fi capabile să își exercite profesia și să înțeleagă modul în care se exprimă copiii în zilele noastre.

„De ce nu reușesc toți copiii să își dezvolte optim abilitățile? De ce ajung să nu aibă încredere în forțele lor?” În primul rând, din cauza modului în care sunt educați. Metodele noastre curente de educație se înscriu în zona unei educații a limitării, fiind încă bazate în mare parte pe cele din perioada industrială: citire, scriere și aritmetică. Din păcate, această modalitate de educație nu pregătește copiii pentru cererile secolului XXI, nici nu stimulează potențialul nefolosit al creierului lor. Copiii au nevoie de altfel de abilități, considerate vitale într-o societate a cunoașterii. Organizația Mondială a Sănătății apreciază că acestea sunt: luarea de decizii, rezolvarea de probleme, gândirea creativă, gândirea critică, comunicarea efektivă, deprinderi de relații interpersonale, autoapreciere, empatie, stăpânirea emoțiilor și a stresului (Păun, E. și Iucu, R. 2002, p.53). Aceste noi cerințe și exigențe ale lumii moderne trebuie să aducă schimbări radicale ale sistemului de formare profesională a cadrelor didactice.

Cercetările au dovedit că perioada critică pentru dezvoltarea creierului este în primii doi ani de viață, urmată de o perioadă de cinci ani. Și, totuși, majoritatea sunt doar îngrijiți de la 0 la 2 ani, perioadă critică pentru formarea sistemului lor nervos. Apoi acești copii intră într-un sistem educațional depășit care înăbușă curiozitatea și descurajează gândirea independentă. Cei mai mulți dintre noi suntem produsul unei astfel de „educații”. Rezultatul este că noi folosim mai puțin de 10% din potențialul creierului nostru. *„De ce nu sunt copiii bine adaptați la școala de azi? Dar cât de bine suntem noi, cadrele didactice, adaptate la nevoile actuale ale acestor copii? Cât de bine îi cunoaștem și îi înțelegem? Ce ar trebui să facem pentru ca educația lor să îi pregătească pentru lumea de mâine?”* Dificultățile pe care le întâmpină cadrele didactice din grădinițele și școlile noastre sunt provocate de faptul că generația actuală de copii solicită un nou model de educator, mai aproape de nevoile lor de azi.

„Au copiii dreptul la opinie? Le ascultă cineva punctul de vedere, pot să aibă o părere? În ce măsură opiniile copiilor sunt vizibile în învățământul românesc? Dar în

familie? Au copiii oportunități de a învăța să își exprime propriile gânduri, sentimente și opinii? Ce bariere îi împiedică?” La aceste întrebări răspunsul pare simplu, deși e atât de complicat. Declarativ, toți adulții sunt plini de bune intenții dar, la fața locului, copilul rămâne o ființă neajutorată, de care uneori cei mari uită sau, și mai rău, o supun relexelor tratamente care, în concepția lor, fac bine. Cel mic trebuie să se supună necondiționat. Acolo unde nu rezolvă educația „rezolvă nuiaua”, spun unii adulți. Relația dintre adult și copil are de foarte multe ori reguli stabilite doar pentru copil.

Argument - Psihologia copilului s-a schimbat. Creșterea numărului de copii cu profile atipice de dezvoltare confirmă din ce în ce mai mult faptul că astăzi ei au nevoie de un alt mod de relaționare, de alte stimulări. Cei mici au acum alte elemente de conduită, iar conduita multor educatori a rămas aceeași, efectele fiind perverse. Sistemul de învățământ din țara noastră nu mai corespunde atât de bine nevoilor actuale ale copiilor. Proiectul de față vine în întâmpinarea nevoii experimentării active a unor noi moduri de construire a relațiilor educaționale centrale la vârstele timpurii. Intervenția constă în conceperea unui program de formare continuă a cadrelor didactice în domeniul competențelor relaționale, care oferă o nouă și promițătoare posibilitate de a răspunde nevoilor sociale și emoționale ale copiilor, prin promovarea stării lor de bine.

Argumentul semnificativ, care stă la baza acestei cercetări, este legat de faptul că relațiile educaționale centrale trebuie adecvate și reconstruite în funcție de psihologia copilului de azi. Schimbările sesizate la nivelul copiilor trebuie să determine o schimbare în sens pozitiv și constructiv a relațiilor educaționale cu educatorii, care au datoria să persevereze și să aprofundeze schimbarea, pentru ca rezultatele să fie vizibile și relevante.

Concepția care stă la baza tezei de doctorat este următoarea: dacă cei mici nu au parte de timpuriu de un mod de relaționare care să permită satisfacerea nevoilor sociale și emoționale ale acestora, ca exercițiu de afirmare a personalității, impactul la nivelurile ulterioare va fi unul negativ, greu de recuperat. Este nevoie de o inovare a modelelor de relaționare, pentru a pune accentul pe implicarea și valorizarea copilului în procesul educațional.

Tema aleasă pentru această cercetare este relevantă și de actualitate atât pentru teoria, cât și pentru practica educativă. *Starea de bine* a copiilor a devenit nucleul studiilor recente (Collins, J., 2008). De asemenea, un număr ridicat de documente internaționale stipulează *drepturile copiilor*. Întrebările legate de modul în care starea de bine este asigurată și drepturile legale sunt respectate, implementate și interpretate reprezintă esența cercetărilor moderne (Evans, J. L., et al., 2000; Johnson, I., 2010). Se resimte nu doar nevoia de a se cerceta viața copiilor de către cercetători, ci și de a lua în considerare opiniile lor critice despre propriul rol. Această nouă viziune și schimbările care se produc la ora actuală în întreaga lume necesită o reconsiderare a curriculumului pentru educație timpurie, din perspectiva asigurării condițiilor pentru dezvoltarea normală și deplină a copilului, în funcție de potențialul de care dispune.